

TOSHKENTDA JADIDCHILIK HARAKATI VA UNING SHAHAR AHOLISI IJTIMOIIY HAYOTIGA TA'SIRI (1890-1917)

Abduxamidova Mavlyuda Abduvaxidovna

Toshkentdagi Singapur menejmentni rivojlantirish unstituti

O'quv resurs bo'limi mutaxassisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada XIX asr oxiri - XX asr boshlarida Toshkent shahrida jadidchilik harakatining shakllanishi, rivojlanishi va uning shahar aholisi ijtimoiy hayotiga ko'rsatgan ta'siri tahlil qilinadi. Jadidlarning ma'rifatparvarlik faoliyati, yangi usul maktablari, matbuot va teatr sohasidagi islohotlari hamda ularning shahar hayotidagi ahamiyati yoritilgan.

Kalit so'zlar: jadidchilik, Toshkent, ma'rifatparvarlik, yangi usul maktablari, matbuot, teatr, ijtimoiy islohotlar.

Kirish

XIX asr oxiri - XX asr boshlarida Turkiston mintaqasida, xususan Toshkent shahrida yuz bergan ijtimoiy-madaniy o'zgarishlar jadidchilik harakati bilan chambarchas bog'liq. Jadidchilik nafaqat ta'lim tizimini isloh qilishga qaratilgan harakat, balki jamiyatning barcha sohalarini modernizatsiya qilishga intilgan keng qamrovli ijtimoiy-siyosiy harakat sifatida namoyon bo'ldi [1, b.45].

Tadqiqotning dolzarbligi shundaki, jadidchilik harakatining Toshkent shahri ijtimoiy hayotiga ta'sirini o'rganish orqali zamonaviy O'zbekiston jamiyatining shakllanish jarayonlarini chuqurroq tushunish imkoniyati yaratiladi.

Asosiy qism

Jadidchilik harakatining shakllanishi. Toshkentda jadidchilik harakati Mahmudxo'ja Behbudiy, Munavvar qori Abdurashidxonov va boshqa ma'rifatparvarlar faoliyati bilan bog'liq. 1890-yillardan boshlab ular an'anaviy ta'lim tizimini isloh qilish g'oyasini ilgari surdilar [2, b.78].

Yangi usul maktablari. 1901-yilda Munavvar qori tomonidan Toshkentda birinchi yangi usul maktabi ochildi. 1917-yilga kelib shaharning turli hududlarida 20 dan ortiq yangi usul maktablari faoliyat yuritgan [3, b.156]. Bu maktablarda dunyoviy fanlar, rus tili va Yevropa madaniyati elementlari o'qitilgan.

Jadidlar tomonidan "Taraqqiy", "Xurshid", "Sadoi Turkiston" kabi gazetalari nashr etildi [4, b.234]. Matbuot orqali ma'rifatparvarlik g'oyalari keng targ'ib qilindi va jamiyatdagi muammolar muhokama etildi.

1913-yilda Toshkentda birinchi o'zbek teatr truppasi tashkil etildi [5, b.89]. Teatr orqali jadidlar jamiyatdagi ijtimoiy muammolarni ko'tarib chiqdilar va aholi ongida yangicha qarashlarni shakllantirdilar.

Jadidlarning faoliyati natijasida shahar aholisining ijtimoiy hayotidagi o'zgarishlar kuzatildi, jumaladan:

- Zamonaviy ta'lim tizimi shakllandi [6, b.167]
- Milliy matbuot rivojlandi [7, b.234]
- Teatr san'ati paydo bo'ldi [8, b.145]
- Ayollar ta'limi masalasi ko'tarildi
- Shahar aholisining dunyoqarashi kengaydi

Jadidlar nafaqat ta'lim va madaniyat, balki shaharning ijtimoiy-iqtisodiy hayotini ham isloh qilishga harakat qildilar. Ular mahalliy sanoat va savdoni rivojlantirish, bank-kredit tizimini yaratish g'oyalarini ilgari surdilar. Munavvar qori va uning safdoshlari Toshkentda birinchi mahalliy savdo shirkatlarini tashkil etishga urindilar [3, b.160].

Toshkent jadidlari orasida ayollar masalasi alohida o'rin egalladi. Behbudiy va Munavvar qori ayollar ta'limi, ularning jamiyatdagi o'rni haqida ko'plab maqolalar yozdilar. 1914-yilda Toshkentda birinchi qizlar maktabi ochildi. Bu davrda "Oila", "Ayollar huquqi" kabi mavzularda teatr asarlari sahnalashtirildi [7, b.240].

Jadidlar faoliyatining muhim jihati - shahar aholisi orasida milliy o'zlikni anglash g'oyalarini tarqatish edi. Ular "Turkiston muxtoriyati" g'oyasini ilgari surdilar va mahalliy aholining siyosiy ongini oshirishga harakat qildilar [8, b.150].

Toshkent jadidlari Istanbul, Qozon, Orenburg shaharlari bilan muntazam aloqada bo'ldilar. Ular chet el gazetalarini keltirish, yoshlarni chet elga o'qishga yuborish orqali xalqaro madaniy aloqalarni rivojlantirdilar [5, b.95].

Toshkentda jadidlar tomonidan amalga oshirilgan ta'lim sohasidagi islohotlarning eng muhim jihati - ta'lim mazmunini modernizatsiya qilish edi. Yangi usul maktablarida o'qitilgan dunyoviy fanlar - geografiya, tarix, matematika, tabiatshunoslik kabi fanlar o'quvchilarga dunyo haqida keng tasavvur berdi. Bu maktablarda o'qitish metodikasi ham tubdan o'zgardi - an'anaviy yodlash usuli o'rniga, tushuntirish va amaliy mashg'ulotlarga asoslangan zamonaviy pedagogik usullar qo'llanila boshlandi [4, b.245].

Toshkent jadidlari shaharning madaniy hayotini boyitish maqsadida kutubxonalar, qiroatxonalar tashkil etdilar. 1910 yilda Munavvar qori tomonidan tashkil etilgan "Kutubxonai Ishchiya" nafaqat kitob o'qish, balki ziyolilar uchun muhokama va munozaralar o'tkazish maskani bo'lib xizmat qildi [6, b.170]. Bu maskanlarda Yevropa va rus adabiyoti namunalari ham o'qildi, tarjima qilindi.

Jadidlar nashr etgan gazetalar orqali nafaqat ma'rifatparvarlik g'oyalari, balki ijtimoiy-siyosiy masalalar ham ko'tarildi. "Sadoi Turkiston" gazetasida shahar hayotidagi muammolar, jumladan, sanitariya, ko'cha-kuy tozaligi, savdo-sotiq masalalari muntazam yoritib borildi. Bu esa shahar aholisining kommunal madaniyatini oshirishga xizmat qildi [7, b.238].

Toshkent jadidlari kambag'al oilalar farzandlarini o'qitish uchun maxsus jamg'armalar tuzdilar. Munavvar qori va uning safdoshlari tomonidan tashkil etilgan "Jamiyati xayriya" orqali ko'plab yoshlar ta'lim olish imkoniyatiga ega bo'ldilar. Bundan tashqari, jadidlar tomonidan kasalxonalar qurilishi, sanitariya holatini yaxshilash bo'yicha tashabbuslar ilgari surildi [8, b.156].

Jadidlar an'anaviy hunarmandchilikni zamonaviy sanoat bilan uyg'unlashtirish g'oyasini ilgari surdilar. Ular mahalliy hunarmandlarni yangi texnologiyalar bilan tanishtirish, ularning mahsulotlarini xorijiy bozorlarga chiqarish masalalarini ko'tardilar. Bu borada maxsus ko'rgazmalar va savdo yarmarkalari tashkil etildi.

Xulosa

Jadidchilik harakati 1890-1917-yillarda Toshkent shahri ijtimoiy hayotida tub burilish yasadi. Ularning ma'rifatparvarlik faoliyati zamonaviy O'zbekiston jamiyatining shakllanishiga katta ta'sir ko'rsatdi. Bugungi kunda jadidlarning g'oyalari va islohotchilik faoliyati O'zbekiston jamiyatining rivojlanishida o'z ahamiyatini yo'qotmagan. Ularning ma'rifatparvarlik merosi zamonaviy ta'lim tizimi va madaniy hayotning rivojlanishiga xizmat qilmoqda.

Adabiyotlar ro'yxati

1. Алимova Д.А. (2000) История как история, история как наука. Ташкент: Узбекистан.
2. Qosimov, B. (2002) Milliy uyg'onish. Toshkent: Ma'naviyat.
3. Абдурахимова Н.А. (1994) Колониальная система власти в Туркестане. Ташкент: Фан.
4. Khalid, A. (1998) The Politics of Muslim Cultural Reform: Jadidism in Central Asia. Berkeley: University of California Press.
5. Rizaev, S. (1997) Jadid dramasi. Toshkent: Sharq.
6. Dolimov, U. (2006) Turkistonda jadid maktablari. Toshkent: Universitet.
7. Агзамходжаев С. (2006) История Туркестанской автономии. Ташкент: Ташкент ислом университети.
8. Karimov, N. (2011) XX asr o'zbek adabiyoti taraqqiyoti. Toshkent: Fan.